

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative) โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interviews) โดยดูจากผู้เป็นแหล่งให้ข้อมูลหลัก (Key informants) การสนทนากลุ่มย่อย เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล สำหรับขั้นตอนที่ใช้ศึกษาจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้คือ

1. การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) เป็นการรวบรวมแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ คู่มือ เอกสารทั้งของทางราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว

2. การศึกษาภาคสนาม (Field Research) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ศึกษา โดยใช้การสังเกต การสนทนากลุ่มย่อย และการสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือสำคัญในการรวบรวมข้อมูลให้มีความสมบูรณ์ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ที่ศึกษา เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับชุมชนในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำหนองขวาง

3.1 ขอบเขตของการศึกษา

3.1.1 ขอบเขตพื้นที่และประชากร

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ จำกัดขอบเขตของการศึกษาชุมชนในพื้นที่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำหนองขวาง จำนวน 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลดงสุวรรณ ตำบลแม่ือง ตำบลดงเจน ตำบลท่าวังทอง

3.1.2 ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. เจ้าหน้าที่รัฐ ได้แก่ เจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน จำนวน 3 คน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน

2. ชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน และผู้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำ จำนวน 4 ชุมชน ประกอบด้วย ตำบลดงสุวรรณ ตำบลแม่ือง ตำบลดงเจน ตำบลท่าวังทอง

3.1.3 ขอบเขตเนื้อหา

ศึกษาถึงสภาพปัจจุบันทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำรวมถึงความต้องการและความเข้มแข็งต่อการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำหนองขวาง การวางแผนการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำแบบมีส่วนร่วมของชุมชนโดยมีขอบเขตเนื้อหาในการศึกษาดังนี้

ก) บริบทพื้นที่ศึกษา

- ประวัติความเป็นมาของพื้นที่ศึกษา
- ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชุ่มน้ำหนองขวาง
- สภาพทางกายภาพของชุมชน

ข) สภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมของประชากรที่ศึกษา

- อาชีพ
- รายได้
- การศึกษา
- การเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กร
- การเป็นสมาชิกเครือข่าย

ค) การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำของชุมชนอดีต - ปัจจุบัน

1) ยุคในอดีต (พ.ศ. 2526 - 2536)

- สถานการณ์การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำก่อนโครงการเข้าดำเนินการ
- ผลกระทบในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

2) ยุคในปัจจุบัน (พ.ศ. 2537 - ปัจจุบัน)

- สถานการณ์การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำภายหลังโครงการเข้าดำเนินการ
- ผลกระทบในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำภายหลังโครงการเข้าดำเนินการ

ง) กระบวนการในการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำแบบประชานิยมมีส่วนร่วม

- ร่วมคิด ตัดสินใจ (Decision Making)
- ร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Implementation)
- ร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits)
- ร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

3.2 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าและแสวงหาข้อมูลจากหลายด้าน เพื่อใช้ประกอบในการพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของทรัพยากรธรรมชาติ สภาพเศรษฐกิจสังคมของชุมชน ตลอดจนสภาพปัญหา อุปสรรคในการดำเนินงาน เพื่อใช้ประกอบในการศึกษาโดยขอความร่วมมือจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในชุมชนรวมถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ ได้แก่ เจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน และเจ้าหน้าที่จากโครงการภายใต้แผนปฏิบัติการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำหนองขาว

ข้อมูลที่ใช้สำหรับการศึกษานี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1) ข้อมูลเบื้องต้น (Primary Data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมจากแหล่งข้อมูล ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1.1) ข้อมูลพื้นฐานชุมชน ได้มาจากสำรวจโดยใช้แบบสอบถามและการเข้าไปสัมผัสชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน การสังเกตพฤติกรรมและวิถีการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ

(1) บริบทของชุมชน

- ลักษณะทางกายภาพของชุมชน
- สถานการณ์ด้านประชากร
- อาชีพและรายได้
- สภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน
- ศาสนา วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ
- สถานภาพทางการศึกษา
- องค์กรชุมชน/ผู้นำชุมชนและเครือข่าย

(2) สภาพทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ศึกษา

(3) สภาพปัญหา อุปสรรคในการใช้ประโยชน์และการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

1.2) การสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

(1) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งไม่คุ้นเคยกับการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบนี้ใช้หลังจากที่ได้เข้าไปสร้างความสัมพันธ์ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยกับคนในชุมชน

(2) การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal Interview) โดยการสัมภาษณ์ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชนที่สามารถจะสัมภาษณ์แบบนี้ได้ เช่น ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ผู้นำกลุ่ม ซึ่งมีประเด็นในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับ

- แนวความคิดหลักด้านการจัดการ
- ปัญหา และอุปสรรค

1.3) การสังเกต (Observation) แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

(1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยการร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น การร่วมทำบุญ การร่วมปลูกป่าชุมชน การร่วมงานประเพณีต่าง ๆ

- การอนุรักษ์พื้นที่หนองขวาง ต.ดงสุวรรณ อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา
- การใช้ประโยชน์หนองขวาง ต.ดงสุวรรณ อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา
- การบำรุงรักษาหนองขวาง ต.ดงสุวรรณ อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา

(2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมแต่ผู้วิจัยต้องทำการสังเกตอย่างละเอียดเพื่อเก็บประเด็นในการสืบค้นหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องเอง

2) ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้ารวบรวมจากเอกสารสิ่งพิมพ์ บทความ รายงานการวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา และผู้วิจัยยังได้ศึกษาข้อมูลของชุมชนและหน่วยงานของรัฐในพื้นที่ เช่น ข้อมูลปฐ. กชช. ซึ่งทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตและปรากฏการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้นในปัจจุบันที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ แหล่งข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่ โครงการภายใต้แผนปฏิบัติการปรับปรุงแหล่งน้ำเพื่อพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำหนองขวาง สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัดพะเยา องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอดอกคำใต้ สำนักงานเกษตรอำเภอดอกคำใต้

3.3 เครื่องมือสำหรับการรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ศึกษา โดยการเข้าไปสัมผัสชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนเพื่อทำความเข้าใจ พร้อมทั้งทำการสังเกตพฤติกรรม การจดบันทึก การถ่ายรูป เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ สมุดจดบันทึก กล้องถ่ายรูป และประเด็นการสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหลัก หรือ Key Informants ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ผู้นำฝ่าย ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำกลุ่มอาชีพ เพื่อให้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริงของแต่ละ

ชุมชนจึงมีการสัมภาษณ์ชาวบ้านหลาย ๆ คนในคำถามเดียวกันหากว่าข้อมูลคำตอบที่ได้มีความคล้ายคลึงหรือเหมือนกันก็ถือว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง

ประชากรที่ใช้ในการสัมภาษณ์

ประชากรสำหรับการศึกษาเชิงสัมภาษณ์ในครั้งนี้นำประกอบด้วย

1) กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีส่วนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่รับผิดชอบของกรมพัฒนาที่ดิน ได้แก่

- เจ้าหน้าที่หน่วยงานพัฒนาที่ดินโครงการการปรับปรุงแหล่งน้ำเพื่อพัฒนาแหล่งผลิตของชุมชน

- เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอดอกคำใต้

นอกจากนั้นประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบองค์การบริหารส่วนตำบลงิ้ววรรณ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสในหมู่บ้านและหัวหน้าครัวเรือน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทรัพยากร ตลอดจนสภาพของปัญหา อุปสรรคในการใช้ประโยชน์ และการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติของชุมชน

3.4 การเก็บและรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเป็นจริงตามสภาพของแต่ละชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แบ่งเป็น 3 ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนที่ 1 ทำการศึกษาจากเอกสารสิ่งพิมพ์ หนังสือ และรายงานการศึกษาวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา เช่น ข้อมูลด้าน จปฐ, กชช. ข้อมูลพื้นฐานจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น หน่วยงานพัฒนาที่ดิน สำนักงานที่ทำการปกครองอำเภอดอกคำใต้ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอดอกคำใต้ โครงการภายใต้แผนปฏิบัติการปรับปรุงแหล่งน้ำเพื่อพัฒนาที่ชุ่มน้ำหนองขวาง เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 การเข้าไปสัมผัสชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรในชุมชนแต่ละชุมชน เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยโดยการแนะนำตัวผู้ศึกษาพร้อมคณะและแนะนำถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษา เมื่อชุมชนเกิดความคุ้นเคยแล้ว จะใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรม การถ่ายรูปกิจกรรม รวมทั้งการสนทนากับผู้อาวุโสเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน วัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนความเชื่อ

ต่าง ๆ รวมทั้งวิถีการดำรงชีวิตสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม สภาพทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพปัญหาอุปสรรคในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ขั้นตอนที่ 3 การสัมภาษณ์ประชากรตัวอย่าง ใช้การสัมภาษณ์แบบรวมกลุ่ม (Group Interview) ซึ่งใช้รูปแบบการสัมภาษณ์ที่ชาวบ้าน โดยผู้ศึกษาเป็นผู้ควบคุมประเด็นที่ต้องการศึกษาและผู้ร่วมงานเป็นผู้จดบันทึก พร้อมทั้งอัดเทปเสียงผู้ร่วมการสัมภาษณ์ ในการสัมภาษณ์ที่ชาวบ้าน ผู้ศึกษาจะยกประเด็นที่ต้องการศึกษาและเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นถึงข้อปัญหา สาเหตุ แนวทางแก้ไข และกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหา

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จแล้วนำมาตรวจสอบ เพื่อความถูกต้องแล้วนำไปดำเนินการดังนี้

- 1) การแยกแยะข้อมูล เป็นการแยกแยะข้อมูลของแต่ละชุมชน ได้แก่ ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และข้อมูลด้านการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดินและน้ำ)
- 2) การจัดหมวดหมู่ข้อมูล เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการแยกแยะเป็นหมวดหมู่ตามความสำคัญจากยุคในอดีตจนถึงปัจจุบัน
- 3) การจัดลำดับความสำคัญ เป็นการนำข้อมูลที่ได้มาเรียงลำดับความสำคัญของข้อมูล
- 4) เชื่อมโยงความสัมพันธ์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลทางเศรษฐกิจ สังคม ข้อมูลการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนมาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล

สำหรับข้อมูลทั้งหมดจะใช้ในการพรรณนาให้เห็นถึงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน สภาพของทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนปัญหา อุปสรรคของการจัดการและการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ในพื้นที่รับผิดชอบของโครงการปรับปรุงแหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อพัฒนาอาชีพเกษตรกร ตำบลคงสุวรรณ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา